

CSÁK GYULA: ÁLOMZUG

Idestova egy évtizede, hogy Csák Gyula az 1963-ban megjelent *Mélytengeri áramlás* című szociográfiájához anyagot gyűjtött. Azóta neve említésekor szinte elkerülhetetlenül utalás történik művére s a műfajra is. Most sem történhet másképp, mivel egy nyilatkozatában maga a szerző vall könyve szociográfiai segéd-eszközéről.

Túl általános — tehát semmitmondó — azonban az *Álomzug* ilyen fajtájú ösztönzőiről, fogantatásáról beszélni. Megpróbálok továbblépni ennél, a kérdést konkretizálva, az *Álomzug Mélytengeri áramlások*beli gyökereit-csíráit fedném föl inkább. Mert az *Álomzug* nem születhetett volna meg a nyolc év előtti mű nélkül; az ott szerzett élmény „tisztábban” irodalmi feldolgozása ez a most megjelent munka. Még, érezhetően, ugyanazok a gondok foglalkoztatják jelenleg is Csákot, így aztán érthető, hogy egyes figurák eredete föllelhető a *Mélytengeri áramlások* falujában. Az ottani képzetlen, de emberséges tanácselnök előre jelzi az *Álomzug* Szikijét, *Fagint* problémáival amott maga a szerző viaskodik, és szöveggel is igazolható, hogy a tehetséges, ugyanakkor emberi hibákkal megtűzdelte tsz-elnök, Szalóki Sándor (ott csak „Sándor”!) a szociográfiából lépett át a regénybe. Sándort „a járásnál gőgös embernek tartják. Rendszerint a mi megkerülésünkkel intézi ügyeit... Általában közvetlenül Pesttel érintkezik”. Míg emitt Sziki azért is haragszik Szalókira, mert az „legfeljebb a megyével áll szóba, vagy még inkább csak országos vezetőkkel tárgyal”. Valahogy sikerültebbek, erőteljesebbek a regényben azok az alakok, melyeknek elődje, mintaképe lenyomozható.

Csák könyvéből ezúttal is kicseng a szocializmus féltése, s az őt folytonosan izgató kérdés: „Ki a jó kommunista? Mivel lehet az ember legjobban hasznára a szocializmus ügyének?” — mert korábbi véleménye szerint „az emberek szocialista formálódása nem megy egészen rendben; valahol gellert kapott”. Ebből a szempontból vizsgálja ezúttal egy kisváros tanácsának légkörét, „kik vezetnek középfokú állami szinten; milyen az arcuk, milyen a jellemük, mit érlel a munkájuk s a sorsuk?”.

A kérdések megválaszolása azonban nem sikerül. Nem, mert Csák Gyula meszterkelt képletet — ezáltal hitelét veszített —, modern Zsarátnokot állít elénk, „válogatott” szereplőgárdával. A városka, a vezetők legfőbb jellemzője: „Bornírtság, sógor-komaság, kéz kezet mos játék, kölcsönös elkötelezettség és összefonódás, a stupiditás liános öserdeje, amelyen reménytelen áthatolni, olykor még átlátni is.” A szinte izoláltan (!) működő tanácsháza gyűjtőhelye az oda nem való alakoknak. Van itt minden: háta mögött „vén szektás”-nak gúnyolt tanácselnök, akit hivatalának — és életének — utolsó napjaiban látunk (kitüntetve leváltják!), van intrikus titkár, ő a „Frankenstein fia”, s van egy ostoba, gyáva, pipogya, részeges művelődési osztály. Azt hiszem, belőlük kevesebb több lett volna! S a regény is a hitelesség határain belül maradt volna, mert bizony van realitásalapja Csák problémafelvetésének!

Annyit még sikerül elérnie, hogy legalább erkölcsileg ki tudja emelni, emberi gyarlóságai ellenére is, a bukott elnököt, Szikit, ebből a torz hivatalnokkarból. De kétes értékű ez az aprócska kis vívmány, hiszen — Fagint, a regény egyik remekül megírt jellemét kivéve — deformált alakokkal van körülvéve.

Ez a deformáltság a regény másik szálán szereplő Veczán doktrorról és kispolgári környezetéről is elmondható. Szerkesztési hibaként róhatjuk fel, hogy a cselekmény két szála közt a látható igyekezet ellenére is igen laza a kapcsolat, szinte két részre esik szét a regény. Ha már az *Álomzug* gyengéinél tartunk, mindenképpen szóvá kell tenni a könyv ifjú „szerelmespár”-jának kimunkálásbéli fogyatékoságát. Ifjú Veczán és a tanácselnök lánya ugyanis *nem él*, nem mozog. Bábu. Séma. Elképzelt ifjúság.

De más jellegű, fontosabb, *műfaji* problémát is felvet Csák Gyula legújabb regénye, és az író hozzáfűzött magyarázata: lehet-e a gyorsan változó világ, a ki-

forratlan alakulatok, új képződmények (itt: születő szocialista kisváros, új vezetőség) leírását hagyományos, formailag már-már megkövült „regényszerű” regényekben adni? *Nem.* Ezt nem én mondom, hanem Csák Gyula, s ezért veszi igénybe a már annyit emlegetett szociográfia segítségét. Bár mintha néha szégyellné: „Hagyományosan szerkesztett, úgynevezett realista regényt tart kezében az olvasó. Nincs benne formai trükk — csak a tartalma modern.” Amint látható, könyve „fűl”-én nem nevezi nevén a szociográfiát. S talán igaza is van. A társadalomrajzban szerzett ismereteit csupán *tartalmi* tényezőként szerepelteti, nem kölcsönöz a szociológia *formai* fegyvertárából. Ennek is jelentős szerepe van abban, hogy az *Alomzug* nem ér fel a Csák Gyula által már meghódított csúcokra. (*Szépirodalmi, 1971.*)

JANKOVICS JÓZSEF

TALPASSY TIBOR: A HOLTAK VISSZAJÁRNAK

A valóban jelentős, a „maradandó” műveket alkotó memoárszerzők — a szépírói mellett — a társadalomtudósok feladatait is ellájták. Az ilyen visszaemlékező személyes emlékeiről ír, de (vagy inkább és) ezzel együtt, ezt kiegészítve, a történeti folyamat adott szakaszának végén állva, a folyamat tapasztalatait felhasználva — a *történeti fejlődésen azonban nem téve erőszakot* — a magyar történelem vagy irodalom tárgyalt szakaszának mélyebb fejlődési problémáiról is ír. A korszak kérdéseit *személyes kapcsolatokon, emberi viszonyokon keresztül* mutatja meg. Ezzel az adott folyamat plasztikus (ha tetszik: „olvasmányos”) első szintézisét alkotja meg, amely szükségszerűen alapja a további kutatásoknak. Mindezek azonban inkább az eszményeinek sajátjai. Az emlékezesek túlnyomó többsége nem ilyen.

Talpassy Tibor most megjelent kötetét sem a fentiek jellemzik. Pedig *A holtak visszajárna* — e cím alatt közölte emlékeinek egy csokrát — többet sejtet. A kötetben felidézett kortársak, barátok Talpassy által belátott életszakaszai komoly alpanyagot, „témát” nyújthatnának az emlékezőnek, hiszen a szerző a két világháború közötti időszak olyan jelentős (vagy érdekes) figuráit mondhatta barátainak vagy közvetlen ismerőseinek, mint *Bajcsy-Zsilinszky* és *Kodolányi*, illetve a „tömegükben” szintén jelentős „kismesterek”. (Pl. *Hevesi András, Nagy András* stb.)

Talpassy történelemszemléletének gyengesége, a „megidézettek” közelsége s a szerző (ebből következően) itt-ott apologetikus megnyilvánulásai teszik lehetetlenné a korszakban szervesen benne élő, hibáival-erényeivel együtt felidézett szereplők megrajzolását, az emlékeiben rejlő kincs maradéktalan felszínrehozását. Élményeit hiába támasztja meg dokumentumokkal (levelekből, cikkekből, versekből vett részletekkel), a korszak fő kérdéseit megkerüli. Pedig — egyetlen példát említve — *Zsilinszky* és *Péthő Sándor* kapcsolata a polgári progresszió két irányzatának, árnyalatának megrajzolását tette volna lehetővé. (Kettejük személyes kapcsolatában sok minden megmutatkozik.) Megkerüli a fő kérdéseket Talpassy, mert nem meri vagy nem tudja kritikusan szemlélni egykori barátait. Apologetikus elrajzolásait jól példázza az *Áchim András* halálának körülményeit leíró — magyarázó fejtegetése. *Zsilinszky* egykori önvallomását felidézve, ennek támogatására véletlenül is a legkevésbé hiteles munkára, *Vas Vilmos* „emlékezéseire” hivatkozik.

Valószínűleg szemléleti gyengeségeivel függ össze a könyv igen laza szerkezete is: *A holtak visszajárna* műfajilag sem egységes „történetek” — ahogy *Illyés* mondja: csupán hangzatos címmel egybekapcsolt írások — alkalmi gyűjteménye. Az a szándék, hogy halott barátainak „visszajárását” biztosítsa, néha műfajilag sem szerencsés: A *Gömbös—Zsilinszky* kapcsolatáról írt fejezetek megoldása rendkívül zavaró e kötetben; emlékezésnek aligha vehető: Talpassy az ott elmondottaknak nem lehetett szem- és fültanúja.

No de mi újat, értékeset ad Talpassy könyve?

Ha kötetével a korszak problémáinak *elméleti* tisztázásához nem is járul hozzá (ezen alapvető hibájában memoárirodalmunk többségével osztozik), de az esemé-